

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертацію Ковальчука Михайла Васильовича
«Принципи формування предмета політології в її історії»
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія**

Становлення та конституювання будь якої науки є історичним процесом визначення і розвитку її предмету, який представляє певну сферу реальності. Особливість політики як частини реального світу, її багатолічність і багатозначність, вплив на всі сфери життя суспільства та людини об'єктивно зумовлюють труднощі в окресленні предметного поля науки про політику, її розмежування з іншими соціальними науками, де політика є спільним об'єктом дослідження. Відтак пошук наукових підходів до визначення принципів і критеріїв опредметнення знань про політику є актуальними через постійні трансформації та розширення політичної реальності як об'єкта пізнання. На сучасному етапі межі політичної та інших реальностей поступово стираються, що веде не лише до розширення предмету політичної науки, а й нівелювання її меж з соціально-гуманітарними науками. Відтак попри сформовані на значному відтинку історичного часу та верифіковані теоретичні концепти та методологічні інструменти аналізу політичної реальності, величезну кількість ґрунтовних досліджень та наукових розвідок з обов'язковим визначенням предмету досліджень, предмет політології залишається до кінця неокресленим, мінливим, дискусійним і суперечливим. Ці процеси та тенденції у розвитку політичної науки визначають актуальність дослідження принципів формування предмета політології в історичному контексті, представленого М.В. Ковальчуком. Вона посилюється фактом, того що в українській політичній науці відсутні комплексні дослідження, фундаментальні наукові праці, присвячені проблематиці предмета та об'єкта політології, що робить рецензовану дисертацію вагомим внеском в розвиток методології і наукового дискурсу сучасної політології.

Окреслення автором дисертаційної роботи актуальних і невирішених проблем розвитку політичної науки та її предметної сфери, логічно сформульована її мета – визначення основних принципів формування предмета політології крізь призму її історії дало змогу чітко і релевантно сформулювати об'єкт і предмет власного дослідження. Автор розглядає політичну науку як систему знань про політику об'єктом власного дослідження (с. 25), а її предмет методологічні принципи його формування та їх концептуалізація в соціальному, історичному й науковому дискурсах – предметом дослідження (с. 25). Відтак фокус аналізу предметної сфери політології через її релятивність логічно зосереджений в рецензованій роботі на аналізі та виокремленні

методологічних принципів її формування на різних історичних етапах розвитку науки.

З цієї метою автор дисертаційної роботи ґрунтовно проаналізував значну кількість літератури, яку диференціював на три групи – джерела донаукового етапу розвитку політичної науки; джерела позитивістського етапу другої половини ХІХ ст.; міждисциплінарні дослідження у межах методології та філософії науки. Останні стали методологічною основою рецензованого наукового дослідження. Історіографічний огляд літератури, в якому відображено розвиток і концептуалізацію політичного знання від Античності до позитивістського і постпозитивістського етапів розвитку наукових систем дав змогу автору дисертаційної роботи виокремити методологічні системи, які впливали на розвиток науки про політику та її предметність. Автор докладно аналізує вплив ідеологічних чинників та методологічних засад точних та природознавчих наук на становлення предмету політичної науки. Підкреслимо, що в дисертаційній роботі також розглянуто значення постпозитивістських концепцій і методів, передусім дискурс-аналізу та соціального конструктивізму, в основі яких вивчення дискурсивно-символічних аспектів і чинників конструювання соціально-політичної реальності (с. 67-69). Автор обґрунтовано дійшов висновку, що на сучасному етапі вони значно розширили предметні межі політичної науки. Позитивним в роботі також є аналіз процесів інкорпорації знань про зовнішню та міжнародну політику у предметне поле політичної науки через поширення системного підходу, теорій прийняття рішень в дослідженнях міжнародних процесів. Однак, не можемо погодитися з думкою автора, що політологія міжнародних відносин стала методологією в межах новітніх підходів до вивчення політики (с. 67). Скоріше виникнення субдисципліни «політологія міжнародних відносин» було результатом міжпредметної диференціації і все більшої автономізації міжнародних відносин як окремої сфери пізнання при наявності спільного предметного поля з політичною наукою, інституціоналізованого в 1948 р. на міжнародному colloquium під егідою ЮНЕСКО в Парижі, де було прийнято документ про зміст політичної науки. Але підтримуємо висновок автора, що міжнародні відносини, світовий порядок і міжнародний політичний процес розширили рамки предмета політології в умовах поглиблення глобалізаційних процесів і взаємовпливу внутрішнього і зовнішнього контекстів політики.

Одним із найвагоміших здобутків рецензованої дисертації є розробка та обґрунтування вперше в українській політичній науці методологічних принципів предмета політології. В межах дисертації виокремлені три основні методологічні принципи формування предмета політології – часово-просторовий, ідеологічний та принцип соціальної прийнятності. Ці методологічні принципи стали основними чинниками конструювання предмета політології та його меж в історії її розвитку. Часово-просторовий принцип демонструє розвиток та концептуалізацію політичних знань в контексті розгортання історичного процесу (с. 116-136); ідеологічний принцип

визначення предмету політичної науки в дисертації розглядається як результат тиску ідеології/ідеологій суспільства (с. 136-149); принцип соціальної прийнятності визначений та обґрунтований в межах соціальної раціональності суспільства як передумови наукової раціональності (с. 149-165). Важливо, що ці принципи конструювання предметного поля політичної науки розглядаються як такі, що взаємно детермінують один одного. Це привело автора до важливого методологічного висновку про чітку кореляція між історичною епохою, типом соціальної раціональності, рівнем впливу історизму та предметом дослідження політичної науки (с. 166). Автор переконливо довів, що комплексний вплив, взаємодія цих принципів і сформували предмет політичної науки.

Ці положення та висновки містять *наукову новизну* дослідження та підкреслюють актуальність дослідження М.В. Ковальчука.

Ще одним вагомим результатом дослідження М.В. Ковальчука є аналіз еволюції предметної сфери української політичної науки під впливом дії визначених методологічних принципів її формування, особливості конструювання політологічного дискурсу в Україні (с. 167-182). Автор зокрема проаналізував процес деідеологізації політичної науки в Україні після здобуття Україною незалежності в контексті звільнення її від марксистської парадигми і формування позитивістських принципів її становлення, формування наукового дискурсу політології під впливом західних наукових парадигм і методологічних принципів (с. 182-195). Загалом складні процеси конституювання політичної науки в Україні та формування її предметних меж ґрунтовно проаналізовані в дисертації.

Наукова новизна дисертації М.В. Ковальчука також відображена у:

– визначенні методологічних принципів розвитку наукового дискурсу, серед яких історизм, ідеологізація, соціальна прийнятність. Розроблені принципи розвитку наукових теорій і формування їх предметів можуть бути адаптовані до застосування в методології політичної науки, що простежується через міждисциплінарність політичної науки, її методологічний плюралізм як умови конструювання дискурсу;

– дослідженні впливу зовнішніх і внутрішніх відносно науки факторів на розвиток наукового знання, а саме ідеології та соціальної системи. Вони відображають, з одного боку, вплив суспільних факторів, з іншого – вплив внутрішніх процесів наукового співтовариства, його методологічних засад та зв'язків між предметом дослідження та самим дослідником.

– уточненні розмежування понять «об'єкт» і «предмет» політології, що дозволяє уникнути логічної помилки «підміни понять» у процесі концептуалізації її предметного поля, бо «предмет» науки є основним поняттям для визначення та інституціоналізації наукової системи як незалежної.

Ці та інші положення новизни переконливо обґрунтовані й відображені у тексті дисертації в результаті аналізу та теоретичного осмислення процесів становлення політичної науки та конструювання її предметних меж.

Дослідження М.В. Ковальчука завершують логічні й ґрунтовні висновки, які відповідають визначеним завданням і меті, відображають основні результати, отримані у роботі (с. 199-205). Вони є достовірними, обґрунтованими і такими, що не викликають принципових зауважень. Це, загалом, свідчить про реалізацію визначених у роботі завдань і досягнення задекларованої мети.

Оцінюючи дисертаційне дослідження, насамперед слід відзначити досить вдалий вибір методологічного інструментарію, що дозволив автору сформулювати вагомий для розвитку сучасної політичної науки концептуальні висновки і положення щодо конструювання предмету політології. Окрім загальнонаукових підходів, автор використав пізнавальний інструментарій філософії науки, розроблений К.-О. Апелем, Г. Башлярмом, Т. Куном, К. Поппером, П. Фейєрабендом та ін. Відзначимо, що ці пізнавальні інструменти могли б бути доповнені методологічними засадами «соціології наукового знання» (sociology of scientific knowledge), особливо при обґрунтуванні принципу соціальної прийнятності. В межах цих теорій підкреслювалась обумовленість виробництва та відтворення наукового знання соціальними культурними чинниками та процедурами його конструювання в середовищі вчених. Варто також доповнити методологічну основу дослідження соціальним конструктивізмом та методом дискурс-аналізу, інструментарій яких фактично використаний в дослідженні формування політологічного дискурсу. Ці зауваження не є принциповими та не применшують наукові здобутки автора та загалом високої оцінки його роботи.

Представлене дослідження М.В. Ковальчука, його результати мають вагомий теоретичний і практичний значення, яке полягає в уточненні та вдосконаленні понятійно-категоріального апарату політичної науки, конструюванні політологічного дискурсу, визначенні альтернативного підходу до формування предмета політології крізь призму дії методологічних принципів, закладених в алгоритмі його конструювання.

Структура дисертації є логічною, кожен із її розділів супроводжуються ґрунтовними висновками. Розв'язання поставлених завдань базується на результатах аналізу широкого кола наукових джерел, які репрезентують західну і вітчизняну політичну науку.

Високий науковий рівень та якість дослідження засвідчує апробація його результатів в опублікованих працях. За темою дисертації М.В. Ковальчук опублікував 11 наукових праць: з них 3 – наукові статті у вітчизняних фахових виданнях з політичних наук, 1 – наукову статтю в зарубіжних виданнях, 1 – розділ в колективній монографії, 6 – тез доповідей на науково-практичних конференціях.

У тексті дисертації та наукових статтях Ковальчука М. В. ознак фальсифікації чи академічного плагіату не виявлено. Дослідження містить посилання на джерела та літературу. Вимоги щодо академічної доброчесності дисертантом дотримано.

Загалом дисертаційна робота М.В. Ковальчука є оригінальним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, яке логічно та аргументовано представляє нові наукові результати, що в сукупності є вагомими для розвитку знань, що стосуються методологічних принципів формування предметної сфери політичної науки, демонструють професійно-наукову зрілість та методологічну компетентність автора. Зміст дисертації, поставлені завдання, висновки відповідають вимогам, які висуваються до здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія».

Дисертаційна робота Ковальчука М.В. на тему «Принципи формування предмета політології в її історії» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, послідовністю, науковою цінністю, теоретичною й практичною значущістю здобутих результатів відповідає спеціальності 052 «Політологія» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Враховуючи актуальність, новизну, теоретичну і практичну значущість одержаних дисертантом наукових результатів, Ковальчук Михайло Васильович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія».

Рецензент:

Кандидат політичних наук,
доцент кафедри теорії та історії
політичної науки Львівського
національного університету
імені Івана Франка,
доцент

Леся УГРИН